Matematika na Rubikovej kocke

Miroslav Ploščica

PF UPJŠ, Košice

May 21, 2013

História

Vynálezca: maďarský priemyslový návrhár E. Rubik
Vrchol popularity: 80. roky (majstrovstvá sveta, rekordy...)
Podobné hlavolamy: iné mnohosteny, guľa, uši, veža, 15-ka....
(niektoré staršie ako RK)

Čo chceme dosiahnuť

Matematický rozbor hlavolamu môže

- popísať dosiahnuteľné (regulárne) pozície;
- pre nedosiahnuteľné pozície dokázať neriešiteľnosť;
- pre dosiahnuteľné pozície nájsť algoritmus riešenia.

Permutácie

RK sa skladá z 27 malých kociek:

- 1 vnútorná neviditeľná (v skutočnosti je tam namiesto nej otáčací mechanizmus);
- 6 stenových (pri otáčaní nemenia polohu, len orientáciu);
- 12 hranových;
- 8 vrcholových;

Každá pozícia (dosiahnuteľná či nedosiahnuteľná) určuje nejakú permutáciu na množine 12 hranových a 8 vrcholových kociek. (Orientáciu predbežne zanedbáme.)

Permutácie

Príklad:

$$\left(\begin{matrix} rb & rg & rw & ry & bg & gw & wy & yb & ob & oy & ow & og \\ rg & rw & ry & rb & bg & gw & wy & yb & ob & oy & ow & og \end{matrix}\right.$$

$$\left.\begin{matrix} rby & rbg & rgw & rwy & oby & oyw & owg & ogb \\ rbg & rgw & rwy & rby & oby & oyw & owg & ogb \end{matrix}\right)$$

Permutácie všeobecne

Permutácia na množine A je bijektívna funkcia $A \to A$. Napríklad

$$\begin{pmatrix} 1 & 2 & 3 & 4 & 5 & 6 \\ 2 & 3 & 6 & 5 & 4 & 1 \end{pmatrix}$$

je funkcia, ktorá zobrazuje 1 do 2, 2 do 3, 3 do 6, atď.

Transpozícia je špeciálna permutácia, ktorá dva prvky vymení a ostatné nechá na mieste. Skladaním transpozícii (t.j. postupným robením 2-výmen) možno dosiahnuť akúkoľvek permutáciu.
Permutácia je *párna*, ak je zložením párneho počtu transpozícií.
Napríklad horeuvedená permutácia je párna, lebo

$$123456 \to 213456 \to 231456 \to 236451 \to 236541$$

sú 4 výmeny.
Netriviálny matematický fakt: každá permutácia je jednoznačne párna alebo nepárna (t.j. tú istú permutáciu nemožno súčasne dosiahnuť párnym aj nepárnym počtom výmen).

Pravidlá skladania

Zloženie

- dvoch párnych permutácií je párna;
- dvoch nepárnych permutácií je párna;
- párnej a nepárnej permutácie je nepárna.

Permutácie na RK

Fakt: *Otočenie jednej steny na RK je párna permutácia*.

Dôsledok: *Každá dosiahnuteľná pozícia (permutácia) na RK je párna*

Dôsledok: *nepárne pozície sú neriešiteľné*.

Trojcykly

Trojcyklus je permutácia, ktorá cyklicky zamení 3 prvky a ostatné nechá na mieste.
Tvrdenie: Každá párna permutácia je zložením trojcyklov.
Fakt: Na RK možno urobiť 3-cyklus na hranových aj na vrcholových kockách.
Dôsledok: Každá párna permutácia na RK je riešiteľná. (Keď neberieme do úvahy orientáciu.)

Orientácia - hranové kocky

Potrebujeme definovať "správnu" a "nesprávnu" orientáciu aj pre kocky, ktoré nie sú na svojom mieste. Urobíme to nasledovne. Vyberieme si jednu dvojicu protiľahlých stien a nazveme ich dominantné. Ďalšia dvojica protiľahlých stien bude recesívna, a zvyšné 2 steny budú neutrálne. Hranová kocka bude správne orientovaná, ak

- ak kocka s dominantnou (recesívnou) plôškou leží v dominantnej (recesívnej) stene, musí v nej byť touto plôškou;
- dominantná plôška neleží v recesívnej stene a naopak.

.

Orientácia - hranové kocky

Fakty:

1. Otočenie dominantnej alebo recesívnej steny nemení orientáciu žiadnej hranovej kocky.
2. Otočenie neutrálnej steny zmení orientáciu všetkých 4 v nej ležiacich hranových kociek.
3. V základnej pozícii sú všetky kocky orientované správne.

Dôsledok: V každej riešiteľnej pozícii je počet nesprávne orientovaných kociek párny.

Orientácia - rohové kocky

Rohová kocka má 3 možné orientácie, z ktorých iba 1 je "správna". Ako to vyhodnotiť?
Zvolíme si dve protiľahlé steny za dominantné. Takto má každá rohová kocka presne jednu dominantnú plôšku. Povieme, že kocka je správne orientovaná, ak jej dominantná plôška leží v dominantnej stene. Ďalšie dve orientácie sú nesprávne. Aby sme ich rozlíšili, priradíme im číselné hodnoty takto:

- Ak je kocka od správnej polohy vychýlená o 120° proti smeru hodinových ručičiek (pri pohľade spredu), povieme, že má orientáciu 1.
- Ak je kocka od správnej polohy vychýlená o 120° po smere hodinových ručičiek, povieme, že má orientáciu 2.

(Správne orientovaná kocka má orientáciu 0.)

Orientácia - rohové kocky

Každému stavu kocky priradíme rohové orientačné číslo (ROČ): súčet orientácií všetkých rohových kociek. V základnej polohe je ROČ$= 0$. A teraz:

- Otočenie okolo dominantnej steny orientácie rohových kociek nemení.
- Otočenie okolo nedominantnej steny otočí 2 rohové kocky proti smeru hodinových ručičiek (schéma $0 \to 1 \to 2 \to 0$), a ďalšie 2 opačne (schéma $0 \to 2 \to 1 \to 0$). Čo to urobí s ROČ?

Orientácia - rohové kocky

Tvrdenie: *Otočenie o* 90° *okolo nedominantnej steny zmení ROČ o násobok 3.*
Tvrdenie sa dá dokázať preverením všetkých možností, ale elegantnejšie je použiť tzv. sčítanie modulo 3:

+	0	1	2
0	0	1	2
1	1	2	0
2	2	0	1

Pri takomto sčítaní sa k orientáciám dvoch kociek pripočíta 1, od ďalších dvoch sa 1 odpočíta. Celková zmena bude 0, čo zodpovedá násobku 3.

Orientácia - zhrnutie

Dôsledok: Riešiteľná pozícia musí mať ROČ deliteľné 3.
Podobne, pri hranových kockách sme mohli použiť sčítanie mod 2.
Správne orientovanej hranovej kocke priradíme orientáciu 0, nesprávne 1. Hranové orientačné číslo (HOČ) bude súčet orientácií všetkých hranových kociek.
Dôsledok: Riešiteľná pozícia musí mať HOČ deliteľné 2.

Ako zložiť kocku

Predpokladajme, že kocka je v riešiteľnej pozícii. Použitím 3-cyklov docielime, že každá kocka je na svojom mieste. Treba ešte "opraviť" orientácie. To sa dá, pretože

- existuje postup, ktorý zmení orientácie dvoch hranových kociek (a nezmení nič iné);
- existuje postup, ktorý otočí dve rohové kocky v opačných smeroch (a nezmení nič iné).

Počet riešiteľných pozícií

Počet všetkých pozícií je

$$12! \cdot 8! \cdot 2^{12} \cdot 3^{8}.$$

($12!$ permutácií hranových kociek, $8!$ permutácií vrcholových kociek, 2^{12} orientácií hranových kociek, 3^{8} orientácií vrcholových kociek)
Z týchto pozícií má presne polovica párnu polohovú permutáciu. Z tejto polovice má polovica aj správne HOČ a tretina správne ROČ.
Takže počet riešiteľných pozícií je

$$\frac{1}{2} \cdot \frac{1}{2} \cdot \frac{1}{3} \cdot 12! \cdot 8! \cdot 2^{12} \cdot 3^{8} = 43\ 252\ 003\ 274\ 489\ 856\ 000.$$

Ako navrhnúť ťažší hlavolam

Všetky známe permutačné hlavolamy sa vyznačuju tým, že sa na nich dajú vhodnými ťahmi dosiahnuť transpozície alebo trojcykly - to umožňuje nájsť pomerne jednoduchý algoritmus riešenia.
Ťažší hlavolam by mal byť založený na permutačnej *grupe* (= množine permutácií uzavretej na skladanie), ktorá by

- neobsahovala žiadnu transpozíciu ani trojcyklus;
- bola dostatočne bohatá.

Nájsť také grupy nie je jednoduché, ale existujú.

Patria do nej všetky permutácie na množine $\{1, 2, 3 \ldots, 12\}$, ktoré vieme získať skladaním nasledujúcich troch permutácií.

$$a = \begin{pmatrix} 1 & 2 & 3 & 4 & 5 & 6 & 7 & 8 & 9 & 10 & 11 & 12 \\ 2 & 3 & 4 & 5 & 6 & 7 & 8 & 9 & 10 & 11 & 1 & 12 \end{pmatrix}$$

$$b = \begin{pmatrix} 1 & 2 & 3 & 4 & 5 & 6 & 7 & 8 & 9 & 10 & 11 & 12 \\ 1 & 2 & 7 & 10 & 6 & 4 & 11 & 3 & 9 & 5 & 8 & 12 \end{pmatrix}$$

$$c = \begin{pmatrix} 1 & 2 & 3 & 4 & 5 & 6 & 7 & 8 & 9 & 10 & 11 & 12 \\ 12 & 11 & 6 & 8 & 9 & 3 & 10 & 4 & 5 & 7 & 2 & 1 \end{pmatrix}$$

(Má 95040 prvkov.)